

УДК 378:57-051:613

Тамара Миронюк

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

У статті розглянуті теоретичні та методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології. Основна увага приділена підготовці до здоров'язбережувальної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, володінню організаційно-педагогічними, психолого-педагогічними та навчально-виховними здоров'язбережувальними технологіями. Майбутні вчителі біології повинні бути підготовлені до здоров'язбережувальної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, володіти організаційно-педагогічними, психолого-педагогічними та навчально-виховними здоров'язбережувальними технологіями.

Ключові слова: *здоров'язбережувальна компетентність, середовище проблематика, освітнє середовище, інноваційні технології, сенсорні системи, соціальне здоров'я, репродуктивне здоров'я, психоактивні речовини.*

The article deals with theoretical and methodical fundamentals of health-saving formation competence in future biology teachers. The main attention is paid to the preparation for health-saving activities in general educational institutions, the possession of organizational, pedagogical, psychological and educational healthcare technologies.

The state of teacher's health is one of success factors and efficiency of the process of competitive specialists' training, especially during the period of innovations that take place in the field of vocational education.

Future biology teachers should be trained to health-saving activity in general education institutions, to have organizational, pedagogical, psychological and educational healthcare-saving technologies.

In order to provide appropriate training in higher educational institutions, it is necessary to consolidate the resources of natural education content, the development of its health-saving orientation and the technological component improvement of the training students to health-saving activity.

Key words: *health-saving competence, environmental problems, educational environment, innovative technologies, sensory systems, social health, reproductive health, psychoactive substances.*

Освіта сьогодні ставить нові вимоги до педагога-фахівця. Особливу увагу приділено професійній компетентності, а для майбутніх учителів природничих дисциплін, зокрема біологів, «здоров'язбережувальну компетентність» визнано основою їх професійної компетентності.

Стан здоров'я педагога є одним із чинників успішності та ефективності процесу підготовки конкурентоспроможних фахівців особливо в період інноваційних змін, що відбуваються у сфері професійної освіти. Серед основних причин безвідповідального ставлення молоді до здоров'я С. Волошинська, О. Яременко виділяють такі: незнання особливостей свого розвитку; відсутність систематичної, цілеспрямованої просвітницької роботи педагогів у цьому напрямі. У результаті знизилася ефективність функціонування сенсорних систем, погіршилися параметри пам'яті та уваги, підвищилася стомлюваність [5].

При вступі до закладів вищої освіти більше 40 % студентів мають значні порушення стану здоров'я (з кожним роком цей відсоток збільшується), серед яких 85 % студентів з хронічними захворюваннями, тому організація здоров'язбережувального навчального процесу не може повністю розв'язати проблему забезпечення високої якості навчання без вироблення нових підходів до побудови корекційного середовища для «групи ризику» – студентів із відхиленням у здоров'ї, тому в подальших дослідженнях зусилля науковців мають спрямуватися на формування такого середовища.

В останнє десятиліття, як зазначає В. Платонов, чинники навколишнього середовища мають негативний характер, що призводить до високого відсотка відхилень різної тяжкості у здоров'ї молодих людей [9].

Мета статті – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та освітньої практики обґрунтувати теоретичні та методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології.

Питання про роль середовища у становленні особистості, незважаючи на його давню історію і численні дослідження, до сьогодні залишається невирішеним однозначно. У роботі Ю. Мануйлова «Середовищний підхід у вихованні» наведено огляд різних точок зору із зазначеної проблеми (від впливу середовища до практичного заперечення цього впливу на формування особистості) [7]. Науковець (дослідник) визначає двоїсту роль середовища в життєдіяльності особистості: з одного боку – воно її формує, а з іншого – розвиває.

У дослідженнях проблем різних освітніх середовищ (функціонування, моделювання, розвиток) ще недостатньо розроблені уявлення про їхню природу і можливості їх цілеспрямованого проектування [3].

Аналіз наукових джерел показав, що в психології та педагогіці розглядають проблему створення і використання освітніх можливостей середовища у формуванні особистості, виділяють різні типи середовищ:

соціальне, культурне, освітнє, розвиваюче, гуманітарне, педагогічне, навколишнє, техногенне, життєве та ін. [4].

Отже, вчені ставили перед собою завдання створити найбільш доцільне з педагогічної точки зору середовище. Було запропоновано дві технології його організації. Перша враховувала необхідність об'єктивної зміни середовища. Л. Виготський вважав, що педагог повинен узгоджено поєднувати різні елементи середовища, щоб досягти вирішення поставленого завдання [6]. Друга технологія передбачала суб'єктивну зміну середовища. Г. Сопко, М. Бахтін пропонують перетворити середовище в смисловий контекст. У рамках цієї технології було вироблено екскурсійний метод та метод проектів.

Формування у вищій школі здоров'язбережувального освітнього середовища, на думку Г. Мисіної, передбачає забезпечення таких умов навчання, виховання, розвитку, які не впливають негативно на здоров'я студентів [8]. Отже, проблема полягає в необхідності створення освітнього середовища, яке дозволило б спрямувати ресурси освітнього закладу на формування здоров'язбережувальної компетентності як чинника досягнення якості освіти.

Теоретичні основи компетентнісного підходу в освіті, його використання, сфера застосування, особливості реалізації на різних рівнях, і профілях освіти розглянуто в працях О. Антонової, Н. Бібик, В. Болотова, А. Вербицького, О. Дубасенюк, І. Зимньої, Н. Король, О. Овчарук, О. Онопрієнко, О. Пометун, О. Савченко, В. Сенашенко, Ю. Татур, С. Трофименко, С. Трубачової, В. Химинець. Дослідники компетентнісним підходом називають спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу, на їх думку, є формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Проблемою здоров'язбережувальної компетентності, зацікавлені багато науковців: Л. Барна, Т. Бойченко, Т. Бондаренко, Н. Васіна, Д. Воронін, Е. Зеєр, В. Лобачов, Ю. Лукашин, І. Мамакіна, Г. Мешко, О. Митчик, С. Морозова, В. Овчарук, В. Омеляненко, Ю. Павлов, М. Пазиркіна, Н. Поліщук, Є. Свиридюк, В. Сергієнко, Г. Сопко, В. Успенська, М. Чуркіна, О. Шукатка, Є. Югова. Початок розробок у цій галузі пов'язаний із вивченням можливості підготовки студентів закладів вищої освіти фізкультурно-спортивного профілю до здоров'язбереження учнів, що отримало продовження в дослідженнях можливостей формування здоров'язбережувальної компетентності як неодмінної умови ряду професійних компетенцій майбутнього педагога фізичної культури І. Амелюченко, Л. Барна, Л. Безкоровайна, М. Валєтов, М. Віленський,

В. Волкова, Д. Воронін, О. Дорошенко, Ф. Йорданська, С. Кабешова, К. Короленко, М. Крикунова, Т. Круцевич, Б. Ланда, Л. Лубишева, О. Лук'янова, С. Морозова, О. Московченко, В. Омеляненко, А. Перевозчиков, В. Платонов, Р. Рожнов. Аналіз досліджень науковців показав, що вони вивчають різні аспекти професійної підготовки спеціаліста в галузі фізичної культури, зокрема й здоров'язбережувальні.

Теоретичні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності студентів різних спеціальностей розглянуто у працях Н. Васіної, О. Ващенко, Ю. Лукашина, О. Шатрової та ін. Науковці вважають, що здоров'язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій із урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей педагогів.

Цілеспрямоване формування здоров'язбережувальної компетентності студентів, на думку Є. Свиридюк, забезпечує розвиток особистості, яка свідомо ставиться до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, дотримується здорового способу життя, що дає їй можливість якісно, повноцінно і продуктивно працювати і навчатися [10]. Отже, формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки передбачає визначення пріоритетних напрямків превентивного навчання, форм профілактичної роботи з попередження ВІЛ/СНІДу з обов'язковим формуванням у майбутніх фахівців відповідних особистісних компетенцій для забезпечення здорового способу життя.

При всій різноманітності підходів до підготовки педагогічних кадрів проблема формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології засобами інноваційних технологій в освітньому середовищі ЗВО не знайшла належного відображення в роботах науковців, хоча окремі аспекти проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності студентів-біологів педагогічного університету та її структури розглядали В. Бобрицька, Т. Бондаренко, Т. Мостіпака, Ю. Шапран. Проблеми формування в учнів основ здорового способу життя при вивченні біології, мотивації та ціннісних орієнтацій до здорового способу життя, виховання культури здоров'я учнів, формування індивідуального стилю здорового способу життя при вивченні біології досліджували І. Азізова, Н. Васіна, Є. Жданова, Г. Мамітова, О. Носова, І. Растворцева, І. Сапельцева.

Питання підготовки майбутнього вчителя біології у процесі біологічної освіти (проблеми методики природознавства, біології, вивчення дисциплін медико-біологічного циклу, природничо-наукової освіти) розглядали методисти-практики і теоретики (Н. Верзілін, Б. Всесвятський, Є. Жданова, Г. Калинова, Б. Комісаров, А. М'ягкова, С. Рябченко, С. Старостіна, С. Стрижак, Б. Таньков, А. Хрипкова, Ю. Шапран, Я. Ягодівський. Науковці вважають, що біологічна освіта, яка знаходиться на межі природничо-наукової та гуманітарної галузей знань, займає особливе

місце в природничо-науковій освіті. Саме вона покликана формувати у молодого покоління розуміння життя як найбільшої цінності.

Для вивчення проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології в навчальному процесі важливою є наукова періодика, де широко розглядаються проблеми підтримки здоров'я майбутніх педагогів, розвиток у них культури здоров'я і потреби вести здоровий спосіб життя.

З метою вивчення сучасного стану проблеми нами було проведено аналіз статей, надрукованих за останні роки в науково-методичних журналах, що висвітлюють актуальні проблеми підготовки вчителя біології. Було визначено, що проблема формування здоров'язбережувальної компетентності вчителя в загальному вивчали різні автори. У посібниках та статтях науковців розкрито значний інтерес молоді до питань здорового способу життя, велику увагу приділено таким питанням, як психічне, соціальне, репродуктивне здоров'я, детально викладено правила безпечної поведінки особистості в соціальному, природному, техногенному середовищах.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що, незважаючи на стійкий інтерес до проблеми зміцнення і збереження здоров'я майбутніх педагогів, до цього часу недостатньо досліджень теорії і практики, присвячених проблемі формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології засобами інноваційних технологій в освітньому середовищі ЗВО.

Питання, пов'язані зі станом здоров'ям людини, його зміцненням та збереженням, висвітлено в роботах багатьох учених. Так, І. Аносов, зазначав, що основним критерієм здоров'язбережувальної компетентності є стан оптимальної відповідності, гармонії між біологічним, психологічним і соціальним у житті й діяльності людини [1].

Реалії сьогодення засвідчують, що в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я дітей та студентів, які мають низький рівень фізичного розвитку і здоров'я. Тому проблема збереження здоров'я відображена в багатьох державних документах: «Основах законодавства України про охорону здоров'я», «Концепції розвитку охорони здоров'я населення України», «Концепції освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини», «Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді», «Міжгалузевій комплексній програмі «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки», «Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту» та ін.

У формуванні здорового способу життя молоді є істотні недоліки. Серед їх основних причин такі: недосконалість навчально-виховної діяльності та відповідних пропагандувальних і популяризаторських заходів у системі освіти; недосконалість профілактичної роботи в системі охорони здоров'я; нестача знань та інформації, що повинні надаватися з інших

державних і суспільних структур – засобів масової інформації, позашкільних молодіжних осередків, соціальних служб для молоді, громадських організацій; обмежені матеріальні можливості; асоціальний спосіб життя батьків. Тенденції погіршення здоров'я молоді, зумовлені зниженням матеріального благополуччя значної частини населення, чинниками зовнішнього середовища (несприятливі екологічні умови), чинниками ризику, що мають поведінкову основу: куріння, вживання алкоголю, інших токсичних і психоактивних речовин, відсутність інтересу до регулярних занять фізичною культурою, недотримання правил особистої гігієни, поширення здоров'яруйнуючих стереотипів поведінки, ослаблення інфраструктури системи охорони здоров'я, зробили проблеми формування здорового способу життя учнів та здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів біології одним із пріоритетних завдань системи освіти. Своєрідної значимості ця проблема набуває у вищій школі.

У сучасних умовах майбутні вчителі біології повинні бути підготовлені до здоров'язбережувальної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, володіти організаційно-педагогічними, психолого-педагогічними та навчально-виховними здоров'язбережувальними технологіями. Для забезпечення відповідного навчання у закладах вищої освіти, на думку В. Єфімова, необхідні консолідація ресурсів змісту природничої освіти, розвиток її здоров'язбережувальної спрямованості та удосконалення технологічної складової підготовки студентів до здоров'язбережувальної діяльності [2].

Перспективу подальших досліджень убачаємо в таких напрямках: компетентність викладача вищої школи у сфері формування здорового способу життя студентів; здоров'язбережувальне середовище як умова формування здорового способу життя студентів; готовність студентів до реалізації здорового способу життя в системі якості освіти у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект : [монографія] / Аносов І. П. – К. : Твім інтер, 2003. – 200 с.
2. Анохина И. А. Приобщение дошкольников к здоровому образу жизни : метод. реком. / Анохина И. А. – Ульяновск : УИПК-ПРО, 2007. – 80 с.
3. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Башавець Наталія Андріївна. – Одеса, 2012. – 555 с.
4. Вишнякова-Вишневецкая А. К. Образовательная среда высшего учебного заведения как фактор развития личностных компетенций учащихся : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Вишнякова-

- Вишневецкая Алла Константиновна. – СПб., 2010 – 243 с.
5. Волошинська С. К. Актуальні питання змісту валеологічної освіти в педагогічних вищих навчальних закладах / С. К. Волошинська // Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки і перспективи : Всеукр. наук.-прак. конф., 2003 р. : зб. матеріалів. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – С. 19–23.
 6. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Выготский Л. С. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
 7. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании : [монография] / Мануйлов Ю. С. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Изд-во Волго-Вятской Академии государственной службы, 2002. – 157 с.
 8. Мысина Г. А. Здоровьесберегающая образовательно-воспитательная среда вуза (опыт МГТУ им. Н. Э. Баумана) / Г. А. Мысина // Известия Уральского государственного университета. – 2010. – № 6. – С. 68–76.
 9. Платонов В. Н. Фізична культура – культура здоров'я / В. Н. Платонов // Фізичне виховання в школі. – 2009. – № 2. – С. 40–43.
 10. Свиридчук Е. В. Формирование здоровьесберегающей компетентности студентов в образовательно-воспитательной среде учебного заведения / Е. В. Свиридчук // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 1. – С. 237–239. – (Серия: Педагогика, психология).